

УДК 33.011:[631.1.016-027.252+631.14.634]

Я. А. Нестерчук,

викладач кафедри економіки, Уманський національний університет садівництва, м. Умань

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ САДІВНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ

Ya. Nesterchuk,

lecturer of the Department of Economics, Uman National University of Horticulture

CONCEPTUAL PRINCIPLES FOR THE FORMATION OF THE MECHANISM OF A SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF HORTICULTURAL ENTERPRISES

У статті проаналізовано концептуальні засади формування механізму стійкого розвитку садівничих підприємств. Розглянуто наукові підходи до тлумачення сутності механізму стійкості та забезпечення ефективності сільськогосподарського підприємства, розуміючи при цьому сукупність засобів злагодженого функціонування підсистем і функцій підприємства, що у певних параметрах сприяє досягненню цілей його діяльності в умовах змінного зовнішнього та внутрішнього середовища. Уточнено перелік функціональних складових механізму стійкого розвитку відповідно до етапів життєвого циклу підприємства.

Розроблено систему механізму стійкого розвитку та алгоритм реалізації механізму стійкого розвитку садівничих підприємств. Запропоновано авторське визначення механізму стійкого розвитку садівничих підприємств, що враховує діалектичний зв'язок між механізмом та процесом через систему управління як консолідованої сукупності ресурсів стійкого розвитку та способів їх поєднання.

The article presents the analysis of conceptual principles for the formation of the mechanism of a sustainable development of horticultural enterprises. The author examines scientific approaches to the interpretation of the essence of the mechanism for sustainability and providing efficiency of an agricultural enterprise, understanding it as a set of means of a well-organized functioning of subsystems and functions of an enterprise, which under certain parameters contributes to the achieving the objectives of its performance in the conditions of external and internal environment. The list of functional elements of the mechanism for a sustainable development was specified according to the stages of enterprise life cycle.

The system of the mechanism for a sustainable development has been developed as well as algorithm for implementation of the mechanism for a sustainable development of horticultural enterprises. The article suggests the author's definition of the mechanism for a sustainable development of horticultural enterprises, that takes into account dialectic connections between the mechanism and the process through the management system as consolidated set of resources of sustainable development and the ways of their combination.

Ключові слова: механізм, стійкий розвиток, садівничі підприємства, системний підхід, концептуальні засади, теорія життєвого циклу.

Key words: mechanism, sustainable development, horticultural enterprises, systemic approach, conceptual principles, theory of a life cycle.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах незакінченості аграрної реформи недосконалість механізмів основних економічних процесів призводить до неефективного управління ресурсами сільськогосподарських підприємств, посилення чутливості господарської діяльності до недосконалості системи управління. З огляду на це актуалізується питання удосконалення механізму стійкого розвитку садівничих підприємств. Механізм варто розглядати крізь призму системного підходу, в якому будуть розкриватися та враховуватися усі організаційні, економічні та інші складові з метою створення більш якісного та ефективного управління.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Значний внесок у дослідження питань ефективного розвитку підприємств галузі садівництва зробили вітчизняні вчені: О.Ю. Єрмаков, В.А. Рудьєв, О.М. Шестопаль, А.І. Шумейко, В.В. Юрчишин, Л.О. Барабаш, Л.А. Костюк, В.С. Кушнірук.

Економічною наукою напрацьовано значний теоретичний базис термінологічного використання категорії "механізм" відносно складних економічних систем та явищ. Проте, найбільш широко використовується господарський, економічний, організаційно-економічний механізм. Дослідження цього питання

досить ґрунтовні, проте вони здійснювались безвідносно до галузевої приналежності підприємств.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є узагальнення наукових підходів та формування концептуальних засад механізму стійкого розвитку садівничих підприємств, з уточненням функціональних складових механізму стійкого розвитку відповідно до етапів життєвого циклу підприємства та алгоритму його реалізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Розглядаючи просторовий та часовий рух спеціалізованого сільськогосподарського підприємства як керованої соціально-економічної системи скористаємось слушним твердженням про ефективність її ринкової діяльності, що залежить від контрольованості в системі управління економічних процесів на мікро-, мезо- та макрорівні [1]. На нашу думку, механізм варто розглядати крізь призму системного підходу, в якому будуть розкриватися та враховуватися усі організаційні, економічні та інші складові з метою створення більш якісного та ефективного управління.

Постановка питання: що виробляти, як, скільки, з одночасною здатністю оперативно реагувати на зміни зовнішніх й внутрішніх чинників задля забезпечення фінансової стійкості І.Є. Савельєва вважає складовими механізму виробничо-фінансової стійкості підприємства [2]. Апелюючи автору, вважаємо таке трактування механізму надто спрощеним, хоча загальною метою реалізації механізму й інші автори називають "забезпечення захисту сільськогосподарських підприємств від екстремальних впливів середовища" [3].

Підтримуємо позицію [4] щодо необхідності формування механізму стійкого розвитку підприємства з розширенням меж попереднього економічного аналізу понад рівень окремого господарюючого суб'єкта та включення до його завдань поглиблену оцінку зовнішнього середовища.

Характеризуючи захищеність діяльності підприємства від негативних впливів зовнішнього середовища та його спроможність протидіяти загрозам й пристосовуватись до існуючих умов як економічну безпеку підприємства, окремі автори під організаційно-економічним механізмом забезпечення економічної безпеки підприємства розуміють "виявлення чинників, процесів і умов, що перешкоджають забезпеченню ефективної діяльності; попередження та

запобігання впливу загроз, створення і збереження фірмово-специфічних активів, формування умов розширеного відтворення конкурентних переваг,...і на цій основі, формування стратегії розвитку сільськогосподарського підприємства" [3]. Таке визначення не лише громіздке, але і принципово не характеризує механізм як такий. Адже Великий тлумачний словник сучасної української мови тлумачить поняття "механізм" у прямому його значенні як "пристрій, що передає або перетворює рух" та у переносному як "внутрішню будову, систему чого-небудь", або "сукупність станів і процесів", з яких складається будь-яке явище [5, с. 665]. Тому всі визначення механізму, включаючи згадане вище, що не посилаються на функціональну будову економічних систем, сукупність станів і процесів у них, не вважаємо за потрібне використовувати у науковому дослідженні.

На основі результатів структурно-лінгвістичного та етимологічного аналізу В.П. Москаленко, О.В. Шипунова, а також О.І. Стогул роблять висновок про те, що найширшим є поняття господарського механізму, складовою якого є економічний механізм, що представлений як цілісна система економічних методів, способів, форм, інструментів і важелів впливу на економічні відносини і процеси в межах підприємства [6, с. 20—22; 7].

Більшість дослідників схильні більш широко тлумачити поняття, включаючи до нього ще й апарат управління. Не вважаємо великої принципової різниці між визначеннями організаційно-економічного механізму окремих сучасних авторів та їх попередників, що зведені до сукупності управлінських елементів і способів їх організаційної, інформаційної, мотиваційної та правової підтримки, задля забезпечення стратегічних цілей [8; 9, с. 6], або запропонованого колективом авторів визначення організаційно-економічного механізму для сільськогосподарських підприємств галузі садівництва як системи організаційних та економічних форм і методів ведення господарства, що сприяє підвищенню ефективності функціонування виробничих систем на основі свідомого використання економічних законів і досягнення поставлених стратегічних цілей суб'єктами підприємницької діяльності [10, с. 9].

Вважаємо, що сутнісні відмінності у визначеннях пов'язані з тим, що в основу теоретичних досліджень окремих авторів покладено формування понятійного апарату для різних об'єктів, принципові відмінності між якими полягають у рівні їх розвитку та складності. Саме

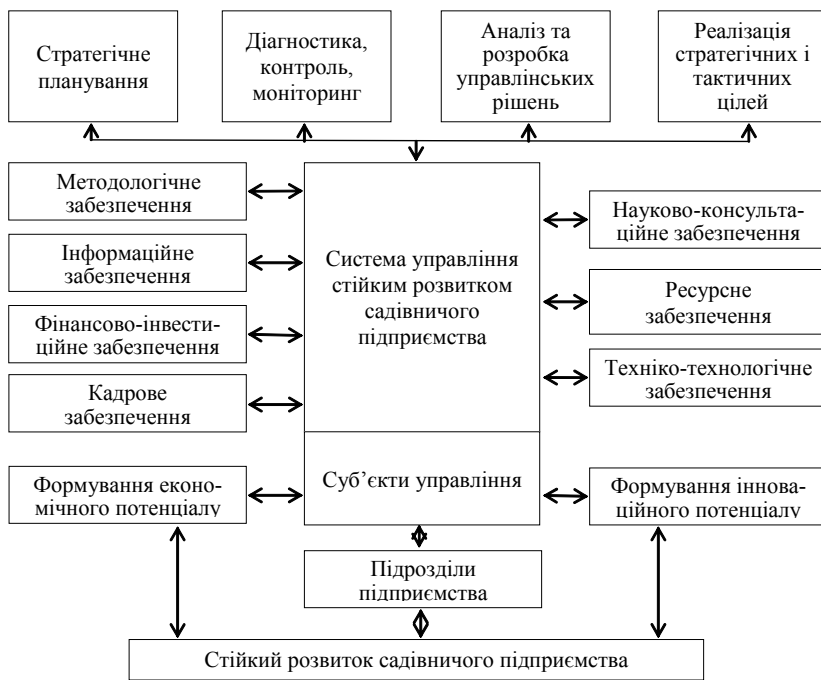

Рис. 1. Система управління стійкого розвитку садівничих підприємств

Джерело: розробка автора.

тому рівень міждержавних економічних відносин, макро-, мезо- та мікрорівень національної економіки вимагає дослідження цієї категорії (механізму) як системи з врахуванням ресурсів стійкого розвитку та способів їх поєднання. Спростивши визначення механізму, звівши його до двох складових виключаємо можливість упущення окремих елементів.

Враховуючи особливості вітчизняного аграрно-промислового виробництва пропонуємо систематизувати складові системи механізму стійкого розвитку підприємства за такими підсистемами: функціонально-виробнича (підрозділи підприємства як об'єкти управління); забезпечення (інституційне, ресурсне, кадрове, фінансове, технологічне, інформаційне, інноваційне, інвестиційне, соціальне); управління (менеджери та спеціалісти усіх рівнів як суб'єкти управління) (рис. 1).

Теорія життєвого циклу сільськогосподарського підприємства спонукає до уточнення функціональних складових механізму стійкого розвитку відповідно до етапів життєвого циклу. Планова складова акумулює значні ресурси та додаткові елементи на етапі створення або реорганізації суб'єкта агробізнесу. Як продовження процесу започаткування господарської діяльності вирішального значення набуває організаційний механізм. На етапі формування кадрового потенціалу запускається мотиваційний механізм. Подальший розвиток підприємства відбувається за участю механізму

внутрішнього контролю, що разом з інституційним механізмом формують функціональний механізм регулювання і контролю у межах механізму стійкого розвитку підприємства.

Розробляючи алгоритм реалізації механізму стійкого розвитку садівничих підприємств за базис брались ринковий, інституційний та господарський механізми з посиленням ролі стратегічного підходу (рис. 2).

Алгоритм реалізації механізму стійкого розвитку підприємства має вигляд керованого безперервного процесу зміни рівня ефективності використання ресурсів підприємства; результативності економічних процесів; оптимізації планових змін виробничої діяльності, його результатом є формування специфічних конкурентних переваг та реалізація синергетичного ефекту у процесі забезпечення розширено відтворення.

у процесі забезпечення розширено відтворення.

В умовах перманентних фінансових, економічних, соціальних криз з метою досягнення стратегічних цілей розвитку садівництва в сільськогосподарських підприємствах вважаємо необхідним жорстко слідувати етапам алгоритму стійкого розвитку таких підприємств. Саме збалансований підхід до удосконалення економічної, організаційної, техніко-технологічної, кадрової та інших складових потенціалу стійкого розвитку підприємства гарантує результативність та ефективність механізму.

Розглядаючи стійкий розвиток сільськогосподарських підприємств галузі садівництва як процес забезпечення відповідного стану їх економіки пропонується визначення механізму стійкого розвитку садівничих підприємств як консолідованої сукупності ресурсів стійкого розвитку та способів їх поєднання, результатом використання яких за допомогою низки методів є формування специфічних конкурентних переваг та реалізація синергетичного ефекту у процесі забезпечення розширеного відтворення. Таке визначення вказує на діалектичний зв'язок між механізмом та процесом через систему управління.

Правове поле розвитку садівництва у межах сільськогосподарських підприємств формується на основі комплексного впливу вітчизняного законодавства, макроекономічних факторів, як то аграрна та продовольча політика держа-

ви, зовнішньоекономічні зв'язки, мезофакторів — нормативної бази, що діє на рівні області та району, та власної корпоративної політики та договірних зобов'язань.

Адаптацію господарсько-економічної діяльності садівничих підприємств до сучасних ринкових умов та вимог засобами гармонізації їх поведінки відповідно до зовнішніх чинників (у т. ч. виробничої, постачальницької, збутової, фінансової політики, менеджменту, маркетингу, ціноутворення тощо) покладено в основу реформування підприємств галузі садівництва. Логічним наслідком таких системних перетворень стає реструктуризація системи управління, підвищення гнучкості виробництва, зменшенню рівня його витратності при одночасному підвищенні продуктивності праці, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності садівничої продукції, збільшенню фінансових результатів, тобто забезпечення стійкого розвитку підприємств та галузі в цілому.

Стратегія реструктуризації та реформування садівничих підприємств закладає підвалини для нарощування їх інвестиційної привабливості. Системне, комплексне фінансування розвитку виробничого потенціалу вважаємо за можливе ототожнювати з ринковою адаптацією підприємства, що вирішує завдання його переходу до економічного зростання та стійкого розвитку.

У сучасних умовах процес концентрації ресурсів на одиницю земельної площі як основа інтенсифікації сільськогосподарського виробництва повинен супроводжувати процес інноваційних технологічних змін основних галузей АПВ. Інноваційна діяльність в садівництві, на думку Ю.О. Нестерчук та О.С. Тупчій, супроводжує процеси створення нових та відтворення існуючих насаджень, та пов'язана з відповідними інвестиціями [11]. Вважаємо вартою уваги пропозицію щодо створення в галузі спеціалізованих інноваційних фондів, за рахунок яких стимулюватиметься закладання інтенсивних багаторічних насаджень, з філіями у садівничих регіонах [12].

Поряд з ресурсними можливостями інтенсифікації садівництва інноваційний характер підприємництва є основою сталого розвитку галузі. За умови запровадження нових техно-

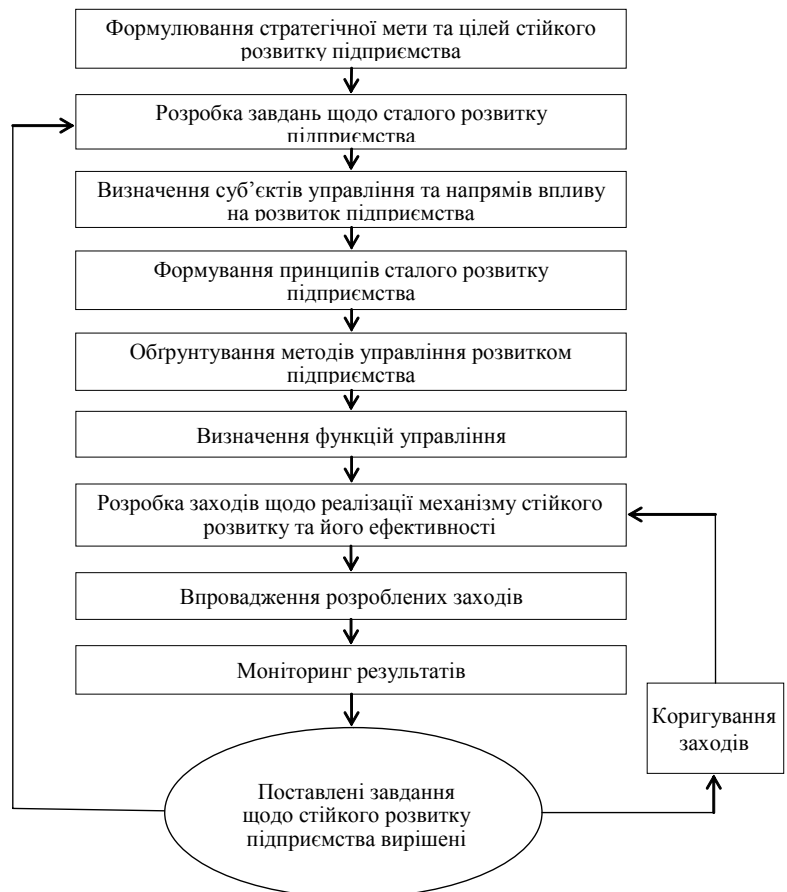

Рис. 2. Алгоритм реалізації механізму стійкого розвитку садівничих підприємств

Джерело: розробка автора.

логії спостерігається покращення якісних характеристик праці й капіталу та збільшення їх продуктивності. Інноваційна діяльність у садівництві пов'язана з розвитком вітчизняної галузевої науки, зі здатністю науково-дослідних установ садівництва продукувати ідеї, розробляти концепції розвитку галузі і виготовляти нові продукти (сорти, типи насаджень, садивний матеріал), проводити апробацію інноваційно нових продуктів і цим заохочувати підприємства до запровадження інноваційно-інвестиційних технологій виробництва і просувати на ринок плодючу продукцію з новими споживчими якостями, які орієнтовані на задоволення існуючих потреб населення регіону [13].

Науковий потенціал у розвинених країнах формується за покриття державою 20—50% видатків на прикладні дослідження та 50—70% — на фундаментальні. У США 6—7 % видаткової частини державного бюджету становлять видатки на науку. У Франції, Великобританії, Німеччині, Італії цей показник коливається в межах 4—5 %, Японії — 3—3,5 %, в Україні — 1—1,5 % [14].

Державне стимулювання інноваційного розвитку промислового садівництва передбачає державну підтримку в межах програм "зеленого" та "жовтого" кошиків, що об'єднують заходи, не пов'язані з торгівлею і виробництвом, а також заходи внутрішньої підтримки з непрямым впливом (наукові дослідження, підготовка і підвищення кваліфікації кадрів, дорадництво, сприяння збуту; забезпечення гарантованого доходу товаровиробникам та удосконалення системи землекористування; сприяння структурній перебудові виробництва; дотації на плодоягідну продукцію; компенсація частини витрат на мінеральні добрива і засоби захисту рослин; цінова підтримка; пільгове кредитування товаровиробників; списання боргів; пільги на транспортування плодоягідної продукції тощо) [15].

Такі заходи сприяють досягненню стратегічної мети розвитку садівництва, обґрунтованої у Галузевій програмі розвитку садівництва України на період до 2025 року [16], яка передбачає стабілізацію та нарощування виробництва плодів і ягід; забезпечення потреб населення та внутрішнього ринку, розширення експорту конкурентоспроможної продукції галузі; забезпечення розширеного відтворення виробництва; стимулювання органічного виробництва; інтенсифікацію галузі на основі використання досягнень науки й передового досвіду.

ВИСНОВКИ

Перехід до ринкового типу господарювання, сучасний етап реалізації аграрної реформи з розвитком різних організаційно-правових форм підприємництва, адаптація вітчизняного сільського господарства до вимог зовнішнього ринку у межах глобалізаційних процесів спонукають до реалізації адекватної стратегії стійкого розвитку вітчизняного аграрного сектору та окремих бізнес-структур на основі системного підходу.

Розроблений механізм стійкого розвитку садівничих підприємств сприятиме продукуванню альтернативних управлінських рішень та обґрунтуванню їх вибору в удосконаленій системі управління, забезпеченню стабілізації виробництва продукції садівництва у межах стратегічної рівноваги виробничого процесу та отримання доходів, достатніх для забезпечення розширеного відтворення.

Література:

1. Алексєєва Т.І. Організаційно-економічний механізм забезпечення розвитку підприємства — суб'єкта зовнішньоекономічної діяль-

ності / Т.І. Алексєєва // Вісник НТУ "ХПІ". — 2013. — № 7 (981). — С. 3—9.

2. Савельєва И.В. Методологические подходы к решению вопроса о создании универсального механизма, обеспечивающего производственно-финансовую устойчивость предприятий / И.В. Савельєва // Вестник РГАЗУ. — 2010. — Ч. 2 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: [http://www.rgazu.ru/db/vestnic/2010\(2\)/economics/018.pdf](http://www.rgazu.ru/db/vestnic/2010(2)/economics/018.pdf)

3. Бехтер Л.А. Організаційно-економічний механізм забезпечення економічної безпеки сільськогосподарських підприємств / Л.А. Бехтер // Вісник Запорізького національного університету. — 2012. — № 4 (16). — С. 18—23.

4. Бідняк М.Н. Організаційно-економічний механізм управління стабільністю та ефективністю діяльності підприємства / М.Н. Бідняк, А.М. Клещ // Управління проектами, системний аналіз і логістика: Науковий журнал. — Вип. 10. — К.: НТУ, 2012. — С. 364—368.

5. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2005. — 1728 с.

6. Москаленко В.П. Финансово-экономический механизм промышленного предприятия: научно-методическое издание / В.П. Москаленко, О.В. Шипунова / Под научной редакцией д.э.н., проф. В.П. Москаленко. — Сумы: Изд-во "Довкілля", 2003. — 176 с.

7. Стогул О.И. Сущность понятия "экономический механизм развития предприятия" / О.И. Стогул // Економіка транспортного комплексу. — 2013. — Вип. 21. — С. 41—53.

8. Ковальська Л.Л. Формування та розвиток логістичної інфраструктури регіону / Л.Л. Ковальська, Б.Р. Савка // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". — 2012. — № 749. — С. 410—416.

9. Кушнірук В.С. Організаційно-економічний механізм ефективного ведення садівництва в аграрних підприємствах регіону: автореф. дис. ... канд. екон. наук / Кушнірук В.С.; Миколаївський державний аграрний у-т. — Миколаїв, 2008. — 20 с.

10. Організаційно-економічний механізм ефективного ведення садівництва в аграрних підприємствах регіону: монографія / В.С. Кушнірук, О.Ю. Єрмаков, О.В. Шибаніна; за ред. проф. О.Ю. Єрмакова. — Миколаїв: МДАУ, 2009. — 232 с.

11. Нестерчук Ю.О. Економічне обґрунтування інноваційно-інтенсивних систем ведення садівництва / Ю.О. Нестерчук, О.С. Тупчій // Збірник наукових праць Уманського НУС /

Редкол.: О.О. Непочатенко (відп. ред.) та ін. — Умань: УНУС, 2015. — Вип. 87. — Ч. 2: Економіка. — С. 96—106.

12. Лівик О.П. Напрями інноваційного розвитку садівництва / О.П. Лівик // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. — Вип. 2. — Т. 2. Економічні науки. — Полтава: ПДАА, 2011. — С. 125—130.

13. Корнієнко Г.В. Організаційні основи ефективного виробництва продукції садівництва в АР Крим / Г.В. Корнієнко // Культура народів Причорномор'я. — 2012. — № 235. — С. 38—40.

14. Коваленко І.В. Стан інвестування інноваційних процесів переробних підприємств АПК регіону / І.В. Коваленко // Ученые записки Крымского инженер.-пед. ин. — Вып. 12. — Симферополь, 2008. — С. 112—115.

15. Чорнодон В.І. Інноваційний характер відтворювальних процесів у садівництві України / В.І. Чорнодон // Агроінком. — 2010. — № 7—9. — С. 1—8.

16. Галузева програма розвитку садівництва України на період до 2025 року. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://a7d.com.ua/agropoltika/zakon/nakazi_minap/1011-galuzeva-programa-rozvitku-sadivnictva-ukrayini.html

References:

1. Aleksieieva, T.I. (2013), "Organizational and economic mechanism of development of the enterprise — the subject of foreign economic activity", *Visnyk NTU "KhPI"*, vol. 7 (981), pp. 3—9.

2. Savel'eva, I.V. (2010), "Methodological approaches to the solution of the problem of creating a universal mechanism ensuring the production and financial sustainability of enterprises", *Vestnik RGAZU*, [Online], vol. 2, available at: [http://www.rgazu.ru/db/vestnic/2010\(2\)/economics/018.pdf](http://www.rgazu.ru/db/vestnic/2010(2)/economics/018.pdf) (Accessed 14 March 2018).

3. Bekhter, L.A. (2012), "Organizational and Economic Mechanism for Providing Economic Security to Agricultural Enterprises", *Bulletin of the Zaporizhzhya National University*, vol. 4 (16), pp. 18—23.

4. Bidniak, M.N. and Klesch, A.M. (2012), "Organizational and economic mechanism of management of stability and efficiency of enterprise activity", *Upravlinnia proektamy, systemnyj analiz i lohistyka*, vol. 10, NTU, Kyiv, Ukraine, pp. 41—45.

5. Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language (2005), Irpin': VTF "Perun", Kyiv, Ukraine, p. 1728.

6. Moskalenko, V.P. and Shipunova, O.V. (2003), *Finansovo-jekonomicheskij mehanizm promyshlennogo predpriyatija* [The financial and economic mechanism of an industrial enterprise], Dovkillia, Sumy, Ukraine.

7. Stogul, O.I. (2013), "The essence of the concept of "economic mechanism of enterprise development", *Ekonomika transportnoho kompleksu*, vol. 21, pp. 41—53.

8. Koval's'ka, L.L. and Savka, B.R. (2012), "Formulation of the development of the logistical infrastructure", *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnik"*, vol. 749, pp. 410—416.

9. Kushniruk, V.S. (2008), "Organizational and economic mechanism of effective gardening in agrarian enterprises of the region: author's abstract dis ... Candidate econ sciences, *Mykolaivs'kyj derzhavnyj ahrarnyj u-t*, Mykolaiv, Ukraine.

10. Kushniruk, V.S. Yermakov, O.Yu. and Shebanina, O.V. (2009), *Orhanizatsijno-ekonomichnyj mekhanizm efektyvnoho vedennia sadivnytstva v ahrarnykh pidpriemstvakh rehionu* [Organizational and economic mechanism of effective gardening in agrarian enterprises of the region], MDAU, Mykolaiv, Ukraine.

11. Nesterchuk, Yu.O. and Tupchij, O.S. (2015), "Economic justification for innovative, intensive gardening systems", *Zbirnyk naukovykh prats' Umans'koho NUS, UNUS, Uman*, vol. 87 (2), pp. 96—106.

12. Livyk, O.P. (2011), "Areas of innovative gardening development", *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii, PDAA, Poltava*, pp. 125—130.

13. Korniienko, H.V. (2012), "Organizational fundamentals of effective gardening products production in the Autonomous Republic of Crimea", *Kul'tura narodov Prichernomor'ja*, vol. 235, pp. 38—40.

14. Kovalenko, I.V. (2008), "The state of investment of innovative processes of processing enterprises of agro-industrial complex of the region", *Uchenye zapiski Krymskogo inzhenerno-pedagogicheskogo institute*, vol. 12, pp. 112—115.

15. Chornodon, V.I. (2010), "Innovative nature of reproductive processes in Ukrainian horticulture", *Ahroinkom*, vol. 7—9, pp. 1—8.

16. Sectoral program of gardening development of Ukraine for the period up to 2025 (2008), available at: http://a7d.com.ua/agropoltika/zakon/nakazi_minap/1011-galuzeva-programa-rozvitku-sadivnictva-ukrayini.html (Accessed 28 March 2018).

Стаття надійшла до редакції 25.04.2018 р.